

TRADICIONĀLĀ LATVIEŠU LAUKU SĒTA. KURZEMES REĢIONA PIEMĒRS

TRADITIONAL LATVIAN COUNTRY HOUSE. COURLAND REGION EXAMPLE

Linda BALODE

Bc.arch., maģistrantūras studente
Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Tālrunis: 29794764, e-pasts: linda.balode2010@inbox.lv
Jelgava, Latvija

Abstract. *The traditional way of life concerns not only treatment of things, but important is also the environment of traditional management. Development plans have to define the context of the cultural landscape protection and management of premises and areas around the old rural homesteads, having regard to land rights, and should be targeted for biodiversity conservation process. Such areas are not only of local but also of global importance. A highly measurable art is the skill to use and involve the ancient country estate in the landscape and ancient heritage of the most valuable items in the modern landscape, synthesis of the modern landscape of cultural value. As a result, visual character of poor quality is reduced, by giving new modernist trends to Courland traditional country yard landscape areas. Traditional country house landscape for contemporary original, harmonious environment, which is malleable in balance with man and nature, under the umbrella of cultural landscape values. Scientific research results provide an important contribution to the future of rural municipal administrative territorial development to enhance, restore or create new sustainable landscapes, based on balanced and harmonious relationships between economic activities, social needs and cultural environment.*

Keywords: *Country house, harmonious environment, Courland farmsteads, sustainable landscapes, traditional country yard.*

Ievads

Tradicionālā lauku viensēta Latvijā ar savu apkārtējo ainavu ir augsti vērtējams un saglabājams kultūrvēsturiskais mantojums. Daudzu tradicionālo lauku viensētu mūži sniedzas iepriekšējos gadsimtos, par ko liecina milzu dižkoki, kas sastopami gandrīz katrā lauku sētas pagalmā. Lielajos pagalma kokos cilvēki saskatīja dievišķo klātbūtni, varenību un svēti tos godāja. Pateicoties latviešu dzīves uztverei un vēsturiski senajam dzīves veidam, tradicionālajās latviešu lauku sētās ir tik daudz veco senatnes liecinieku.

Kurzemes reģiona viensētas no reģionālās arhitektūras un ainavisko īpatnību viedokļa veido kultūrvēsturiskās telpas identitāti, kas īpaši svarīgi ir apzināt pašreizējās administratīvi teritoriālās reformas attīstības laikā. Etniskā kopība un tās tradicionālās izpausmes kultūrā,

mākslā, sadzīvē un saimnieciskajā aprītē ir faktori, kas jāievērtē turpmākā lauku kultūrainaviskās vides saglabāšanā un pārmantošanā.

Tradicionālais dzīvesveids, ir ne tikai attieksme pret lietām, bet svarīga ir arī pati vide, kurā notiek tradicionālā saimniekošana. Augsti novērtējama māksla ir prasme pielietot un iesaistīt seno lauku sētu ainavu, un senču mantojuma vērtīgākos priekšmetus mūsdienīgā ainavā, tā sintezējot mūsdienu ainavā kultūrvēsturiskās vērtības. Rezultātā, ap tradicionālajām lauku sētām mazinātos vizuāli nekvalitatīvais raksturs, kas mūsdienās ir izveidojies ekonomisku un politisku apsvērumu dēļ. Lauku sētas ainavas iegūtu laikmetīgi oriģinālu, harmonisku vidi, kas ir plastiska līdzsvarā ar cilvēku un dabu, ko vieno kultūrvēsturiskās ainavu vērtības. Rastos ilgtspējīga, estētiska un praktiska lauku ainaviskā telpa ap Kurzemes lauku sētām, līdz cilvēkam un laikam, nezaudējot galvenās senču vērtības.

Zinātniskā darba pētījuma objekts – tradicionālās lauku viensētas kultūrainava un tās identitāte Kurzemes kultūrvēsturiskās telpas kontekstā, ievērtējot ģenēzes procesus laika izteiksmē.

Mūsu sabiedrībā aktuālais izpratnes līmenis par kultūrvēsturisko mantojumu diemžēl vēl joprojām ir 20.gs. otrās puses līmenī un progress ir ļoti minimāls. Latvijā ir vērojama veco koka ēku demontāža, kas Skandināvijā bija raksturīgs 70. – 80.gados. Kopš Latvijas neatkarības atgūšanas ir pagājuši 20 gadi, bet likumdošanā nav noformulēta strikta attieksme pret kultūras mantojumu (12.). Pasaulē sabiedrības izglītošanai pievērš ļoti lielu uzmanību. Eiropā krasas izmaiņas attieksmē pret kultūras mantojumu un tradīcijām notika pēc kultūras revolūcijas, kad bija zuduši vairāki Stokholmas priekšpilsētu rajoni, nolīdzināti daudzi Eiropas mazpilsētu centri un uz sabrukšanas sliekšņa atradās daudzi viduslaiku pilsētu centri. Attieksme pret vecajām ēkām un lauku sētām bija tikpat noraidoša kā mūsdienās Latvijā. Vērtīgās lauku sētas strauji zaudē savu pastāvēšanu un vēsturiskās vērtības, bezpalīdzīgi pakļaujoties likteņa un ekonomiskajai ietekmes varai (1.att.).

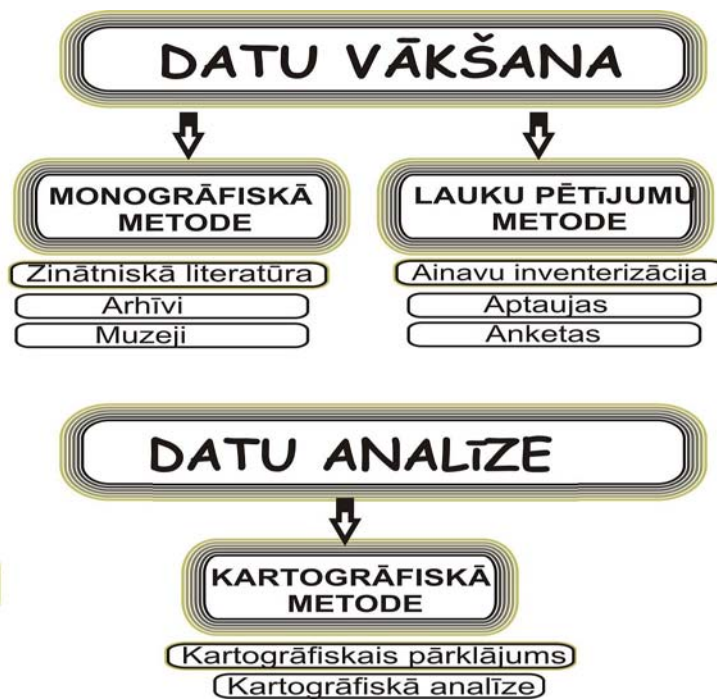
Rietumvalstis ieguldīja lielus līdzekļus sabiedrības izglītošanai par vēsturiskajām vērtībām. Tika organizēti sabiedriski pasākumi, izveidotas nodokļu atlaides kultūras pieminekļu īpašniekiem, atviegloti kredīti, masveidā izdoti informatīvi izdevumi, veidotas izstādes, pilsētām un apdzīvotām vietām izstrādāti rekonstrukcijas un attīstības projekti, veicināta tradicionālās amatniecības attīstība, vietējo materiālu ražošana, izveidoti informācijas centri (14.).

1. attēls. Kurzemes zemnieku lauku sēta "Kalnēji" Vārmes pagastā
(autors: Linda Balode, 2011 g.)

Kurzemes lauku ainavā atrodams bagātīgs kultūras mantojums (īpaši teritorijās, kuras neskāra karš- t.s. Kurzemes katla zonā), kas liecina gan par tautas senvēsturi un saimniekošanas tradīcijām, gan objekti, kurus apvij nostāsti un ticējumi. Intensificējoties lauku tūrismam, palielinās interese par vēsturiskām un interesantām vietām Latvijas laukos. Lai šādus objektus meklētu, inventarizācijas veidā atzīmētu un tādējādi paglābtu no aizmirstības, kopš 2009.gada marta tiek īstenots Igaunijas un Latvijas programmas projekts „Neapzinātās kultūras mantojuma vērtības kopējā dabas un kultūras telpā” („*Unknown cultural heritage values in common natural and cultural space*”). Projekta laikā izstrādāja un apstiprināja speciālu metodiku kultūras mantojuma identifikācijai četros Ziemeļlatvijas rajonos (Limbaži, Valka, Valmiera, Alūksne). Kurzemes reģionā šāda veida inventarizācija un ilgtspējīgas tradicionālo lauku sētu nākotnes ainavas stratēģijas izpēte un izstrāde nav veikta, kas ir pētījuma novitāte.

Pētījuma metodika ietver: dabas pamatnes elementu un urbanizētās telpas mijiedarbības, administratīvi teritoriālo plānojuma attīstības koncepciju un kultūrainaviskās telpas estētiskās, socialieconomiskās un ekoloģiskās kvalitātes izpēti. Tam pamatā ir esošās situācijas un attīstības tendenču salīdzinājums, izlases veida inventarizācija ar fotomateriāliem no Kurzemes tradicionālajām lauku sētām. Lauku pašvaldību teritorijas attīstības projektu analīze ainaviskās telpas kontekstā un socioloģiskās aptaujas rezultātu apkopojums. Pētījumā izmantotās metodes veiktas plānoti, pa kārtām, sistematiskā grafika veidā (2.att.).

2. attēls. Pētījuma metožu secība
(autors: Linda Balode, 2012 g.)

Zinātniskā darba hipotēzes pieņēmums postulē, ka izkopjot prasmi ilgtspējīgi apsaimniekot kultūrainavisko vidi un iesaistot tradicionālās lauku sētas elementus pašreizējā ainavā, būtu iespējams saglabāt Kurzemes lauku sētai raksturīgo tēlu un vēsturiskās iezīmes.

Zinātniskā darba mērķis ir izpētīt transformācijas procesus un izdarīt prognozes atbilstoši jaunajām sociālekonomiskajām un ainaviski telpiskajām prasībām Latvijā. Līdz ar to zinātniskā darba uzdevumi ir: 1) izpētīt reģionālās iezīmes un vides mērogu; 2) prognozēt sagaidāmās funkcionālās un kompozicionālās pārvērtības ainavā.

Koki - nozīmīgākie lauku sētu ainaviskās telpas organizācijas elementi

Tradicionālā Kurzemes lauku sētas ainava nav iedomājama bez kokiem un krūmiem. Kokaugi tradicionālās lauku sētas ainaviskajā telpā ir vieni no nozīmīgākajiem telpiskās organizācijas elementiem. Koki un krūmi sekmē dabiskās vides elementu pareizu savstarpējo attiecību veidošanos. Tie atjauno skābekļa saturu gaisā, paaugstina gaisa mitrumu, ierobežo vēja darbību, uztver putekļus, slāpē trokšņus, papildina gaisu ar daudzām ēteriskajām vielām, kas labvēlīgi ietekmē, nostiprina un uzlabo mūsu veselību (6.).

Ierīkojot lauku sētu, senatnē vietu tradicionālajai lauku sētai un līdumiem izvēlējās tajās vietās, kur auga ozoli un liepas, jo tur bija visauglīgākās augsnes. Vietu pašai sētai izvēlējās jau esošu lapu koku

puhurī, jo nebija laika gaidīt brīdi, kad jaunie stādījumi izaugs. Pārējos košuma augu stādījumus, saskaņā ar dabu un ainavisko reljefu, saimnieki veidoja savām rokām. Senā tradīcija vēsta, ka nevis liepu stādīja pagalmā, bet pagalmu veidoja ap kuplu liepu, jo tās lapotnei jau uzreiz bija jāšargā ēkas no ugunsnelaimes (3.att.).

Liepām ir sevišķi labvēlīga aura pret saimes sievām un meitām sētas pagalmā. Bez tam liepa ir ļoti izturīgs koks pret sakņu nobradāšanu. Tās spēj paciest gan cilvēku, gan dzīvnieku iemītās takas gar pašu stumbru. Pa retai liepai vai ozolam tika atstāts arī plašajos tīrumos, ko izmantoja laukstrādnieki pusdienas laikā kā paslēptuvi no spožas saules un pusdienošanas vietu. Ozoli tika stādīti arī Jāņkalniņā.

3. attēls. Kurzemes zemnieku lauku sēta "Zābaki" Vārmes pagastā
(autors: Linda Balode, 2011 g.)

Vai arī Jāņuguns pakalnu meklēja tur, kur jau auga kupls ozols, āderu krustpunktā. Šos kokus joprojām dabā iesēj sīli, jo āderu krustpunktos tie iekārto ziemas barības krātuves, un parasti pavasarī kāda no zilēm arī iesakņojas. Vēl ozola vieta bija stāvu upju krastu un gravu augšmalās kā arī iebraucamā ceļa sākumā. Senajām tradīcijām raksturīgi, ka pagalmā bez centrālā koka – liepas, vēl auga mātes un auglības koks – ābele. Savukārt pilādzis bija sargātājs no ļaunuma ienākšanas sētā. Kļava, osis, goba, vīksna, vēlākos laikos arī kastaņa, varēja augt sētas ziemeļu pusē vai pie dzīvnieku aplokiem, kur tos izmantoja noēnojumam. Bieži vien sētas ziemeļu vai ziemeļaustrumu pusē aizsardzībai no stipri aukstajiem vējiem un sniega tika rindā stādīts egļu dzīvžogs. No skuju kokaugiem 19. gadsimta laikos, lauku sētu pagalmos bija sastopamas arī pa kādai no muižas atnestai tūjai, jeb dzīvības kokam, ko iestādīja košumdārziņā. Pie dažām sētām parādās pat veselā rindā stādītas tūjas. Savukārt kļavas un ošus neatstāja nedz tīrumā, nedz sakņu dārzā. Ne velti Latvijas lauku ainavā dižkoku ir vairāk

nekā kaimiņvalstīs, ko var izskaidrot ar seno latviešu mīlestību pret kokiem un ainavas izjūtu. Dižkoki ir neatsverams skaistuma elements Kurzemes lauku sētu ainavā. Lauku sētās lielie koki funkcionēja, kā zibens novedēji, vasaras karstumā radīja maigi patīkamu patvēruma ēnu. Tos izmantoja arī kā bišu dravas, vai kā robežzīmes. Par robežzīmju kokiem vairākumā tika izvēlēti liela auguma koki, kā egles, ozoli, vīksnas, kam mizā tika iegriezti krusti vai kādas citas dievišķās zīmes. Savukārt latviešu agrāko laiku biškopība visos laikos ir pētīta un aprakstīta, sniedzot arī labu ilustratīvo materiālu. Stendes apvidū, kā arī cituviet Kurzemē, sākoties 20. gadsimtam, dravniecība iegāja modernajā fāzē. No lielā dravas koku skaita, kas reiz bijis mūsu mežos, palikuši tikai nedaudzi. Daudzās mājās gan vēl bija blūķu stropi, taču arī tos jau izspieda modernie bišu skapīši (4.att.).

4. attēls. Kurzemes zemnieku lauku sēta "Ozoli" Vārmes pagastā
(autors: Linda Balode, 2010 g.)

Vecie kluči, kas bija gan vertikāli, gan slīpi guloši, pamazām satrunēja un pazuda. Līdz ar jauno lauku stropiem ieviesās arī modernākas biškopības metodes. Mūsdienās medus izmantošana ir kļuvusi aizvienniecīgāka, to aizstāj mākslīgi veidots medus vai cukurs, kura dziednieciskās vērtības ne teju nav salīdzināmas ar dabīgu bišu medu. Tradicionālajās Kurzemes lauku sētās vienmēr bija pa kādai bišu saimei, kas šodien tiek pamazām aizmirstas (3.).

Lielie vecie koki lauku sētā ir ne tikai estētisks ainavas elements, bet arī dabas piemineklis, un, ja kāds no tiem tiek traumēts vai aiziet bojā, zaudējums ir neaprēķināms. Ir jādarā viss, lai iespējami ilgāk šo skaisto sētas rotu saglabātu arī nākamajām paaudzēm. Ar katru gadu veco aizsargājamo dižkoku skaits samazinās. Tie cieš no dabas stihijām, dabiski noveco, vai cilvēku radītās sekas tos neatgriezeniski noposta. Galvenie dižkoku vērtēšanas rādītāji ir koka apkārtmērs 1,3 metrus no zemes, kā arī aptuvenais vecums, ko populārzinātniskajā literatūrā precizēja Latvijas dižkoku pētīšanas pamatlicējs, mežkopis, Staņislavs Saliņš 20. gs. 60. gados. Precīzi koku vecumu nav iespējams noteikt, jo

vairākumā šo koku dobumi ir satrupējuši vai tukši. Tomēr ir vajadzīgi arī veci koki, jo tieši šie koki kalpo par mājvietu vai barības bāzi daudziem meža iemītniekiem, tai skaitā meža kaitēkļu dabiskajiem ienaidniekiem (8.). Īpaši vērtīga ir veco lapu koku kreves (krokainā) miza, kas nodrošina piemērotu dzīves vidi lielam daudzumam dzīvo organismu (13.). Ja ap lieliem, savrup augošiem veciem kokiem ir nodrošināti gaišāki apstākļi, tad šādi koki ir dzīvesvieta ne tikai kukaiņu sugām, bet arī dažādām gaismas prasīgām ķērpju sugām. Dižkoku raksturīgākā atrašanās vieta ir ārpus meža, lauku sētu un muižu tuvumā (4.).

Ilgtspējīga, dabai draudzīga lauku sētas ainava

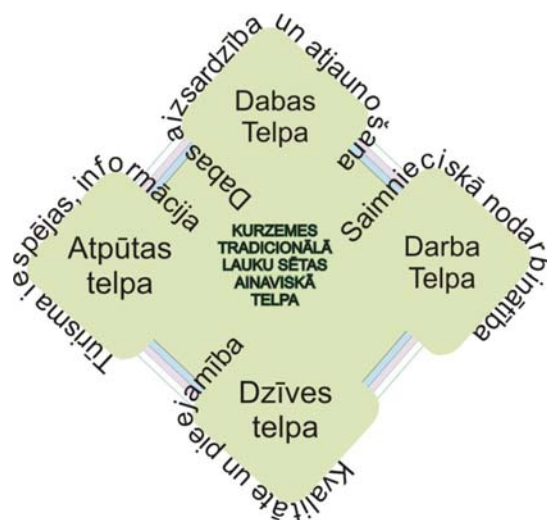
Latvietim sēta vienmēr bijusi dzīves telpa, kur katram elementam ir praktiska un arī estētiska vērtība. Lai arī minētais pamatprincips saglabājas, dārza labiekārtošana mainās līdzī laika. Vides labiekārtošana arvien biežāk tiek veikta ļoti pārdomāti un dārza kopējais veidols tiek saskaņots ar mājas stilu un saimniekiem būtiskām vajadzībām. Tiek augsti vērtēti ne tikai estētiskais, bet arī ekoloģiskais, praktiskais un ilgtspējīgais tradicionālās lauku sētas labiekārtošanas princips. Ekonomiski veiksmīgas, savstarpēji sociāli vienotas un ilgtspējīgas attīstības priekšnoteikums ir kvalitatīva apkārtējā un lauku sētas ainaviskā vide (5.att.).

5. attēls. Kurzemes zvejnieku lauku sēta, Nīcas novads
(autors: Linda Balode, 2011 g.)

Vide ir vērtīga pati par sevi kā dzīves pamats, kā arī ekonomisko un sociālo iespēju galvenais avots, nodrošinot dabas resursus, iedzīvotāju nodarbinātību, iespēju atpūsties un pavadīt brīvo laiku. Mazpārveidotā vide un lauku sētu ainava ir viens no visvērtīgākajiem Kurzemes reģiona resursiem. Šo teritoriju uzturēšana un stiprināšana ir galvenais pasākums turpmākai reģiona ilgtspējīgai attīstībai. Tradicionālo Kurzemes lauku sētu teritorijas nepieciešams pasargāt no nepiemērotas attīstības. Vietējā līmenī vairums cilvēki prot novērtēt dabas vērtības,

dabas un pilsētu ainavas, bet neizprot kā tās iespējams saglabāt un dabai labvēlīgi apsaimniekot. Reģions var lepoties ar savām augstvērtīgajām teritorijām, kur kultūrainavas un daba saglabājusies līdz mūsdienām. Nepieciešams ne tikai saglabāt esošo situāciju reģionā, bet arī jāmeklē pozitīvas saiknes starp vides, sociālo un ekonomisko ietekmi katrā sētas ainaviskajā telpā atsevišķi (6.att.).

6. attēls. Kurzemes lauku sētu ainavisko telpu iedalījums
(autors: Linda Balode, 2011 g.)

Telpiskās plānošanas un reģionālas attīstības politikai jābūt līdzsvarotai un jāintegrē sabiedrības atšķirīgās prasības, idejas un mērķi. Ir būtiski svarīgi, lai Kurzemes lauku sētu attīstības politika, kas attiecas uz nodarbinātību, infrastruktūru un investīcijām, galvenokārt tiktu noteikta saskaņā ar ilgtspējīgas harmonijas principiem. Visai ainavu arhitektūras mākslas kultūrai raksturīgas divas savstarpēji vienotas, bet atšķirīgas tendences: mākslas veidu sintēze, jeb apvienošānās, kā arī tendence tiem stabilizēties ar specifiskas smalkāku izkopšanu. Dažkārt pārsvaru gūst tikai viena no tendencēm, izpaužoties savā starpā nevienmērīgi (9.). Tas attiecināms arī uz ilgtspējīgu lauku ainavu, kas sevī ietver divas nozīmīgas sadaļas: ekoloģisko, dabas veidoto un estētisko, cilvēka radīto ainaviskajā telpā. Cilvēki nepārtraukti cenšas izmainīt apkārtējo ainavu sev par labu, nenovērtējot turpmākās sekas, ko šī rīcība var dot. Pirmais solis uz ilgtspējīgāku ainavisko telpu būtu nepieciešamība atzīt ekoloģisko realitāti un sociālekonomiskās problēmas valstī kopumā un tad izvērtēt arī atsevišķo ainavisko telpu iespējas attīstīties. Ikviena dabas vide var būt estētiski pievilcīga, taču ekonomiska spiediena ietekmē tā iztērējas. Vides vērtību zudums uzskatāms joprojām par neveiksmīgu, tomēr ļoti nepieciešamu kompromisu ekonomiskajai attīstībai. Nav pareizi uzskatīt vidi par tādu

kā fonu cilvēciskās darbības izpausmei un attīstībai. Cilvēks ir dabas daļa un apkārtējā vide nevar būt tikai dekorācija. Ilgtspēja lauku sētas ainaviskā vidē prasa, lai cilvēks būtu dabas daļa, kas papildinātu dabas ciklu, to nekādā veidā netraumējot un nemēģinot izjaukt. Lauku sētas iedzīvotājiem ir jā saglabā dabiskais līdzsvars un bioloģiskā daudzveidība.

Pamats ekonomiski spēcīgai lauku teritoriju izveidei un attīstībai – izkopta tradicionālās lauku sētas identitāte ar maksimāli saglabātu bioloģisko vides daudzveidību

Aizskarot tēmu par bioloģisko daudzveidību lauku sētā, noteikti ir jāmin plašo agroainavu izveidi lauku ainaviskajā telpā, kas būtiski maina tradicionālo, latviešu kultūrainavisko vidi. Apvienojot mazākas lauku platības, iegūstot lielus aramzemes kultivējamus laukus, būtiski tiek degradēta bioloģiskā daudzveidība, tādējādi samazinot arī estētisko lauku viensētu veidolus un proporcionālo mērogu. Mūsdienās lauksaimniecībā dominē koncentrēta, diezgan specializēta, augstražīga un tehnoloģiski moderna agrārā industrija, kas strauji pārņem lauku teritorijas, izspiežot no tās vērtīgās kultūrainavas un tradicionālās Kurzemes lauku sētas. Pamazām tiek zaudēti vērtīgi ainavu apvidi, dabiskas lauku sētu oāzes, kas ir pamats Kurzemes reģionālajai identitātei. Kurzemes reģionam kopumā un atsevišķām lauku sētu teritorijām ir savas vērtības un kvalitātes, kas tās dara unikālas. Daudzveidība un teritoriju savstarpējā atšķirība sniedz iedzīvotājiem identitātes sajūtu un ir svarīgs elements kopējā ainavu telpā. (7. un 8. att.).

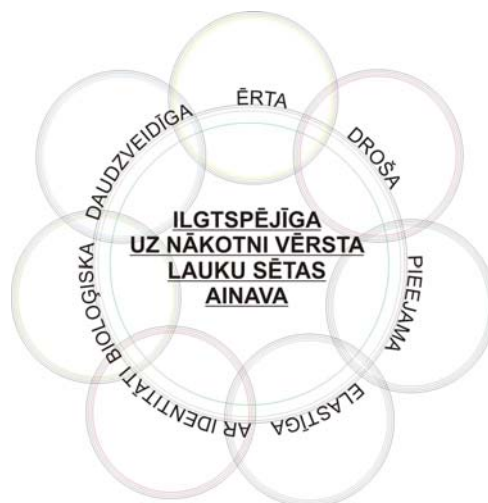
7. attēls. Lībiešu zemnieku– zvejnieku sēta BDM
(autors: Linda Balode, 2010 g.)

8. attēls. Kurzemes zemnieku sēta "Ozoli" Vārmes pagasts
(autors: Linda Balode, 2008 g.)

Svarīgs moments ir vietējā mēroga socialekonomisko aktivitāšu palielināšana, kas darbotos kā iedzīvotāju skaita līdzsvarotājs saistībā ar dzīves vides veidošanu un saimniecisko attīstību. Daudzveidīga pieeja Kurzemes reģiona vietējo ainavu kultūras mantojuma un laikmetīgās kultūrvides izmantošanas principiem stiprinātu reģionālās iezīmes un vietējo identitāti jeb piederību. Kaut arī ainaviskās telpas identitāte ir kā pamats ilgtspējīgas un uz apkārtējā fona ekonomiski spēcīgas teritorijas izveidei, ar reģionālo un vietējo identitāti vien būs par maz, lai nodrošinātu ilgtspējīgu attīstību, attīstoties blakus reģionu teritorijām ar stiprāku identitāti un skaidru nākotnes attīstības vīziju.

Kurzemes reģiona lauku teritorijas bez ekonomiski pozitīvām iecerēm un risinājumiem nespēs pilnībā sasniegt savus vēlamos rezultātus. Telpiskā stratēģija atbalsta procesus, kas ietver sevī daudzveidīgus vietējos risinājumus (9.att.).

9. attēls. Ilgtspējīgi tradicionālas lauku sētas principi
(autors: Linda Balode, 2012 g.)

Atbalstot neliela mēroga ilgtspējīgas attīstības aktivitātes, veiksmīgi tiktu sekmēti ainaviskās telpas ekoloģiskie, sociālie un ekonomiskie uzlabojumi, kas ļautu sajūst identitāti ne tikai vietējā līmenī, bet arī reģionālajā.

Daudzas pasaules valstis 1992. gadā Riodežaneiro parakstīja starptautisku konvenciju par bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu. Latvija tā ir izsludināta par likumu 1995. gadā. Tas nozīmē, ka Latvija, tāpat kā citas valstis, ir izvirzījusi mērķi saglabāt ilglaicīgu bioloģisko daudzveidību. Lai šis mērķis tiktu sasniegts, ir svarīgi saglabāt visu esošo biotopu daudzveidību ar visām tajos mītošajām sugām. Tikai tādā veidā ir iespējams nodrošināt lauku sētā dzīves vietu pēc iespējas lielākam augu un dzīvnieku sugu skaitam. Lielākā daļa no aptaujātajiem Kurzemes iedzīvotājiem atzīst, ka viena no reģiona lielākajām vērtībām un bagātībām ir tās diezgan neskartā daba. Ne tikai tāpēc, ka tā ir ļoti daudzveidīga, ainaviski pievilcīga, bet arī bagāta ar retu augu un dzīvnieku sugām, kas saglabājušās pateicoties maigajiem Kurzemes piekrastes klimatiskajiem apstākļiem. Mūsdienu industrializētajā vidē aizvien straujāk šādas ainavas tiek zaudētas un aizvien grūtāk atjaunojamas. Daba kā dabiska, neskarta zaļā oāze ir viens no mūsdienu tūrisma galvenajiem resursiem. Ne velti, šobrīd ar mazāk skartu dabas vidi saistītais tūrisma piedāvājums ir viens no pieprasītākajiem Eiropas tūrisma produktiem. Kā iemesls tam ir jāmin daudzu, galvenokārt augsti industrializēto, valstu pieredze. Ārvalstu pieredze pierādījusi, ka dzīvās dabas bagātības var ātri izzust, bet to atjaunošana prasa milzu līdzekļus. Mūsdienās lauku sētu pagalmi tiek intensīvi pļauti, izbruģēti ar mākslīgiem bruģakmeņiem, vecie koki izvākti un dobumainie zari izzāgēti, kas ir par pamatu vairumam putnu un dzīvnieku bēgšanai no skaistajiem lauku sētu pagalmiem (10. att.).

10. attēls. Kurzemes zvejnieku sēta "Pūķa rags", Rucavas zvejniekciems
(autors: Linda Balode, 2011 g.)

Vecos dobumainos augļu kokus un arī piemājas liepu un ozolu dobumus izmanto dobumperētājas, lielās zīlītes un meža pūces. Zīlītes ir vienas no čaklākajām kaitēkļu iznīcinātājām lauku sētu pagalmos. Iztīrot pagalmus no veciem dobumainiem zariem, tiek atņemta mājvieta zīlītēm, kas iznīcina laputis uz augļu kokiem un rožu krūmiem. Arī mājas strazds ir tipisks lauku sētas ainaviskās telpas iemītnieks, kurš labprāt dzīvo sētu un dārzu tuvumā. Tas mājō koku dobumos vai arī būrīšos, kurus agri pavasaros apzinīgi, dabu mīloši cilvēki izviēto pa pagalma klusākajiem nostūriem, koku zariem un šķūņu nojumēm. Lauku sētas pagalmi un dārzi ir dzīves viēta daudziem augiem un dzīvniekiem. Lielajai ceļmalītei labvēlīgus apstākļus nodrošina intensīva lauku sētas taku iemīdīšana. Acaīnā nātru raibeņa kāpuru vienīgā barība ir nātres, kurām lauku sēta ir viēna no raksturīgākajām augšanas viētām. Mairozīte ir ļoti raksturīgs tradicionālās Kurzemes lauku sētas košumkrūms, kas kalpo kā lieliska paslēptuve ēžiem. Savukārt bagātas augsnes apliecinājums lauku sētā ir sliēkas. Ja augsne ir sablīvēta, tās, izfiltrējot caur savu ķermeni liēlu daudzumu augsnes, paliēlina trūdviēlu daudzumu un uzirdina zemi. 2002. g. pētījums par augsnes auglību un bioloģisko daudzveidību bioloģiskajā lauksaimniecībā liecina, ka ievērojot bioloģiskās lauksaimniecības noteikumus, dubultoņas mēslu vaboļu skaits augsnē, sekmējas sliēku vairošanās par 50%, bet īsspārņu skaits pieaug par 60%, kā arī dubultoņas zirnekļu skaits lauku ainavā (11.). Katrs šis kukainis nes savu labumu lauku sētas apkārtējās ainavas dabiskai attīstībai.

Lauku sētā viegli noteikt augsnes auglību vadoties pēc apkārtņē sastopamām nezāļu audzēm. Tās labi raksturo augsnes auglību, mitrumu un pat augsnes reakciju lauku sētas ainaviskajā apvidū, kur augs labprāt aug. Zinātnieki pierādījuši, ka starp nezālēm un kultūraugiem ir sava veida simbioze, kas mijiedarbībā saglabā augsnes kvalitāti. Kā piemērs tiek minētas pērkones un zvēres, kas vienmēr sastopamas auzu sējumos. Auzas augsni skābina, savukārt nezāles augsnes skābuma līmeni normalizē. Lauku sējumos monokultūras nodara kaitējumu augsnes veselībai, bet kaitējumu mazina attiecīgās nezāles, kas saviešas reizē ar iesēto kultūraugu. Ja zemei un līdz ar to augam trūkst kādas vielas, daba to saviem spēkiem izlīdzina, nekaitējot apkārtējai videi. Tādēļ mums vajadzētu iemācīties saprast nezāļu patieso sūtību un to spēēt novērtēt. Ik viēna nezāle, kas kompostējusies nonāk atpakaļ uz lauka, ir labākais mikroelements, kas zemei ir nepieciešams, lai spētu ražot veselīgus un pilnvērtīgus augļus. Ap ābelēm iznīcinot saaugušo zāli, kā to dara pasaules lielākajās ābeļu plantācijās, āboli nekad nav tik pilnvērtīgi kā auguši piemājas neplautajā dārza stūrī. Kā mūsu senči novērojuši, lai puķu dobes lauku sētas pagalmos ziedētu tīras bez nezālēm, tās ir jāravē dilstošā mēnesī, vislabāk mežāža zīmē, kas no janvāra līdz jūlijam ir

dilstošā mēness fāzē. Vēl viens vecāka gada gājuma cilvēku būtisks novērojums ir 18. jūnija priekšpusdiena līdz pulkstens vieniem pēc vasaras laika. Visi šajā dienā izravētie augi ar visām saknēm vairs neataug nekad. Taču jāuzmanās, lai nesavainotu derīgos augus. Šo nezāļu iedarbīgo apkarošanas metodi vēl nevienam nav izdevies pamatot, ar ko tas ir izskaidrojams, bet lauku sētā šos datumus ņēma vērā un pielietoja (7.). Dzīvojot pilsētā, viegli ir piemirst ciešo saikni ar dabu. Paņemot naudu no bankomāta, iepērkamies veikalā, radam atkritumus, ko kā nevajadzīgus izmetam. Savukārt dabā viss notiek mijiedarbībā, veidojot noslēgtus lokus. Lielo pilsētu dzīve izjauc dabiskos vielas ciklus un liek piemirst mūsu ciešo saikni ar dabu. Pārlietu intensīva ražas ievākšana un atkritumu ražošana būtiski samazina ekosistēmas produktivitāti, kas var novest līdz sabrukumam. Par spīti šīm tendencēm, sabiedrība rīkojas tā, it kā daba būtu viena no tautsaimniecības patērējamajām sastāvdaļām. Zviedrijā izveidotā programma „Dabas solis” ietvaros izstrādāti principi, kā samazināt saimnieciskās ražošanas ietekmi uz dabu, ko plaši izmanto jau Zviedrijas pašvaldības uzņēmumos un skolās. Saskaņā ar ekoloģiskās ietilpības principu tiek paskaidrots, ka cilvēka saražotajām vielām un vielām, kas iegūtas no zemes dzīlēm nedrīkst ļaut uzkrāties ekosfērā. Kā arī jāizvairās no jebkādām manipulācijām ar ekosfēru, kas var samazināt tās produktivitāti un sugu daudzveidību (5.). Minētā programma irniecīgs solis, lai dotu cerību, bet tomēr gājiens pretīm ilgtspējīgai nākotnei (10., 177.). Konkrētu lauku sētu, kultūras mantojuma sakārtošana un Kurzemes reģiona kopīgas pievilcības palielināšana investoru, tūristu un plašas sabiedrības acīs veidotu nozīmīgu augšupeju ekonomiskajā attīstībā un reģionālās identitātes nostiprināšanā. Telpiskās attīstības politikai jābūt vērstai uz kultūras mantojuma integrētu pārvaldi, kas tiek uzlūkota kā evolucionārs process, kura ietvaros tiek saglabāts šis mantojums un ņemtas vērā modernās sabiedrības vajadzības. Kurzemes reģions sastāv no daudzveidīgām ainavām un kultūrainavām. Tās veido nozīmīgu Eiropas mantojuma daļu un kalpo kā liecība par pagātnes un tagadnes attiecībām starp cilvēku un viņa dabisko un paša radīto vidi (11. att.).

11. attēls. Lauku sētas pagātnes un tagadnes liecība
(autors: Linda Balode, 2011) g.)

Lauksaimnieciskās, mežrūpnieciskās un rūpnieciskās ražošanas paņēmieni attīstība un izmaiņas pilsētu plānošanā, transportā un citos infrastruktūras veidos, tūrismā un atpūtas paradumos paātrina Eiropas kultūrainavu transformāciju, un tām var būt arī negatīvs iespaids uz to kvalitāti un izmantošanu. Tas sakāms ne vien par vērtīgajām, daļēji dabiskajām ainavām, bet attiecas arī uz visu veidu kultūrainavām un tradicionālo Kurzemes lauku sētu ainavām. Lauku sētu zemniekiem un mežkopjiem, izmantojot dabai draudzīgus savas zemes apsaimniekošanas paņēmienus un praksi, veidotos nozīmīgs ieguldījums ilgtspējīgas bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā un atjaunošanā (2.). Ainavu politikas pamatā nozīmīgi būtu vietējās sabiedrības un publisko iestāžu kopīgi izstrādāti stratēģiskie principi un pamatnostādnes, kas raksturotos ar specifiskiem pasākumiem, nodrošinot Kurzemes reģiona ainavu plānošanu, pārvaldību un aizsardzību. Plānojot, atjaunojot un radot jaunas ainavas Kurzemes reģiona ainaviskajā telpā, jāņem vērā nākotnē iespējamās ainaviskās izmaiņas. Jānodrošina regulāra ainavas kopšana, kas izpaustos kā harmoniskas, dabai draudzīgas pārmaiņas ainaviskajā vidē, ko veido ekonomiskie, vides un socialie procesi (1.)

Harmoniska un ērta tradicionālā lauku sētas ainava veicinātu kultūrainavas un lauku ainavas ilgtspējīgu attīstību, kas, apmierinot iedzīvotāju vajadzības sociāli taisnīgā un videi draudzīgā veidā, neapdraudētu nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanu (skat. 12. attēlā). Tas attiecas arī uz efektīvāku pieejamo resursu, lietusūdeņu, ekotehnoloģiju, lauku sētu atkritumu pārstrādi, vietējo augļu un dārzeņu bioloģisko audzēšanu, iespējami plašāku izmantošanu savām, vai tirgus vajadzībām.

12. attēls. Ilgtspējīgas attīstības pamats – līdzsvars un harmonija tradicionālajā lauku sētas ainavā
(autors: Linda Balode, 2012 g.)

Secinājumi un priekšlikumi

Teritorijas attīstības plānus ir jādefinē kontekstā ar kultūrainaviskās telpas aizsardzības un regulācijas zonām arī ap vecajām lauku viensētām, ņemot vērā zemes īpašumu tiesības, kā arī jāveido mērķtiecīgs bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas plānojums. Kurzemes viensētu ainavu veidošanos būtiski ir ietekmējis valsts mainīgais politiski ekonomiskais stāvoklis. Laika ritējums ietver sevī daudzveidīgu kultūrvēsturisko informāciju, kas liecina par lauku sētu attīstības daudzslāņaino mērogu un proporcijas būtisku maiņu.

Kurzemes tradicionālo lauku sētu teritorijas ir nozīmīgas ne tikai vietējā mērogā, bet arī globāli. Teritoriju kvalitatīvo īpašību apzināšanai un attīstībai ir svarīga valstiski ekonomiskā nozīme, jo sakrālā arhitektūra un tās ietverošā ainaviski daudzveidīgā ārtelpa veidojas kā bagātīgs tūrisma resurss. Sintezējot tradicionālās Kurzemes lauku sētu iezīmes mūsdienu ainavā, būtiski uzlabotos kultūrvēsturiskās telpas estētiskā kvalitāte. Rezultātā mazinātos vizuāli nekvalitatīvais raksturs, piešķirot jaunas modernisma tendences Kurzemes tradicionālo viensētu ainaviskajās telpās. Tradicionālās lauku sētu ainavas iegūtu laikmetīgi oriģinālu, harmonisku vidi, kas ir plastiska līdzsvarā ar cilvēku un dabu, ko vieno kultūrvēsturiskās ainavu vērtības.

Nepieciešama efektīvāka un pārdomātāka plānota zemes izmantošana, lai tā būtu zaļāka, dabai draudzīgāka un daudzveidīgāka. Izvērtējot vērtīgāko dabas teritoriju saglabāšanas iespējas, nepieciešams neitralizēt vai kompensēt jebkuru ainavu struktūras piesārņojumu. Ja nepieciešams, jāveic arī nozīmīgu ekosistēmu restaurāciju saskaņā ar dabiskās vides principiem un attīstību. Kvalitatīva dzīves vide lauku sētas ainaviskajā telpā ir nepieciešama ne tikai dabai, augiem un dzīvniekiem, bet arī cilvēka dabīgai un ilgtspējīgai pastāvēšanai. Veidojot cilvēka dzīves telpu, liela uzmanība jāpievērš videi draudzīgu un cilvēkam nekaitīgu būvniecības materiālu izvēlei, pārdomātiem arhitektūras risinājumiem, kā arī jānodrošina drošu un pieejamu vidi cilvēkiem ar kustību traucējumiem. Visos šajos jautājumos būtiska ir veselīga, pretimnākoša sociālā vide un sabiedrības iesaistīšana ilgtspējīgu lauku ainavisko telpu plānošanā, lēmumu pieņemšanā un aizsardzībā. Zinātniski pētnieciskā darba rezultāti sniedz nākotnē nozīmīgu pienesumu lauku pašvaldību administratīvi teritoriālai attīstībai lai uzlabotu, atjaunotu vai radītu jaunas ilgtspējīgas ainavas, kas balstītas uz sabalansētām un harmoniskām attiecībām starp saimniecisko darbību, sociālajām vajadzībām un kultūrvēsturisko vidi.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Likums par Eiropas ainavu konvenciju. Parakstīta Florencē, 2000.g. 20. maijā. *Latvijas Vēstnesis*. 2000. 20.okt.
2. Vadlīnijas Eiropas kontinenta ilgtspējīgai telpiskajai attīstībai. *Eiropas Reģionālās plānošanas ministru konference Hannoverē* (CEMAT). Rīga: VARAM, 2000.gada septembris, 12. sesija. 36 lpp.
3. DRAVIŅŠ, K. *Kurzeme aizgājušos laikos*. Rīga: Jumava, 2000. 548 lpp.
4. ENIŅŠ, G. *100 dižākie un svētākie*. Rīga: A/s Lauku Avīze, 2008. 296 lpp.
5. HOLMBERG, J., ROBERT, K. H., ERICSSON, K. E. Socio-Ecological principles for a Sustainable society. (1994) *No: International Society for Ecological Economic III*. Korsika
6. LASIS, A. *Mazdārziņu apstādījumi*. Rīga: Zvaigzne, 1984. 223 lpp.
7. PAUNGER, J., POPPE, T. *Der lebendige Garten*. Munchen, in der Verlagsgruppe Random House GmbH, 2006. 359 lpp.
8. SALIŅŠ, S. *Latvijas dižkoki un retie koki*. Rīga: Zinatne, 1974. 116 lpp.
9. ZEILE, P. *Estētika*. Rīga: Zvaigzne, 1989. 407 lpp.
10. WACKERNAGEL, M., E.Rees, W. *Our Ecological Footprint*. UK: John Wiley and Sons, 1996. 176–177lpp.
11. *Augsne* [tiešsaiste]. Eiropas komisijas publikācija [atsauce 2012.g. 17.janv.]. Pieejas veids: http://ec.europa.eu/agriculture/organic/environment/soil_lv
12. NIKODEMUS, O. *Par ainavu, kas nav tikai ainava* [tiešsaiste]. Zinātnes vēstnesis [atsauce 2012.g. 18.janv.]. Pieejas veids: http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=609&Itemid=47
13. OPMANIS, A. *Latvijas izcilākie koki* [tiešsaiste]. Latvijas dabas pieminekļi. Koki [atsauce 2011.g. 10.dec.]. Pieejas veids: <http://www.dabasretumi.lv/Pieminekli/koki.htm>
14. ZVIEDRRĀNS, J. *Senu ēku fasāžu apdare* [tiešsaiste]. Vides vēstis [atsauce 2011.g. 7.dec.]. Pieejas veids: http://www.pilis.lv/a_pnm/view_rec.php?id=26

Summary

Natural environment and rural landscape fence is one of the most valuable resources in the region of Courland. The area maintenance and strengthening is the main event of the region's future sustainable development. Traditional country house in Courland area must be protected from inappropriate development. The region can boast of their high-quality sites and cultural landscapes where nature is still visible. It is necessary not only to maintain the current situation in the region, but also to look for a positive link between environmental, social and economic impacts. Spatial planning and regional development policy must be in balance with each other and integrate their different requirements, ideas and objectives. It is essential for the Courland farmhouse development policies related to employment, infrastructure and investments, primarily to be determined in accordance with the principles of sustainable harmony. People are constantly trying to change the landscape in their favour to the detriment of future consequences that such actions may bring. The first step towards more sustainable landscape area would be to recognize the reality of ecological and socio-economic problems in the country as a whole and then to examine the individual landscape area that can develop. Environment is not properly considered as a background for the expression of human activity and development. Sustainability of the farmstead picturesque environment requires the person to be a part of nature, to complement the natural cycle, in any way without damaging it and

without trying to mess up. Merging of the smaller rural areas that result in large fields of arable land under cultivation, has significantly degraded biodiversity. This deteriorates the aesthetics and rural farmsteads' image, and the proportional scale. Today, agriculture is dominated by concentrated, very specialized, highly-productive and technologically advanced agrarian industry that is rapidly taking over the countryside, displacing valuable cultural and traditional rural homesteads of Courland. Valuable landscape areas, the farmhouse natural oasis that form the basis of Courland's regional identity, gradually perish. A varied approach must be used to the region of Courland local landscape heritage and contemporary cultural use of the principles of strengthening the regional characteristics and local identity, or affiliation. Support should be provided to small-scale sustainable development activities and to a variety of local solutions to successfully promote the picturesque area of ecological, social and economic improvements to feel not only local but also regional identity. Most of the surveyed population of Courland recognizes that one of the region's most valuable assets and wealth is its relatively pristine nature. Not just because it is very diverse, scenically attractive, but also rich in rare plants and animal species survived thanks to the soft Courland coastal climate. In today's industrialized environment, which is accelerating, these landscapes will be lost and more difficult to revive. Today, farmhouse courtyards are finely mown, paved with artificial cobblestones, old trees with hollows and twigs have been removed and cut, which have been the basis for most of the birds and animals fleeing from a farmhouse in the beautiful country house. While living in the city, the close connection with nature can be easily forgotten. Big city life destroys the natural substance cycles. Overly intensive harvesting and waste production significantly reduces the productivity of ecosystems, which can lead to failure. Despite these trends, the society is acting as if life would be one of the consumable components of the economy. Harmonious and comfortable traditional farms contribute to the cultural landscape and the countryside by sustainable development that meets the needs of the population in a socially just and environmentally sound manner, secure the next generation requirements. This refers to more efficient use of the available resources, rainwater, environmental technology, a farmhouse in the waste. Local fruits and vegetables, organic farming, the widest possible use of their own, or market needs. More effective and intelligent land use planning is required in order to be greener, environmentally friendly and diverse. In assessing the most valuable natural areas conservation opportunities, any pollution of the landscape structure is neutralized or offset. If necessary, an important ecosystem restoration should be performed, in accordance with the principles of the natural environment and development. On the basis of natural and sustainable functioning, quality of living environment field fence picturesque area is necessary not only to nature, plants and animals but also to humans. When you create a human living space, great care must be taken of the selection of environmentally and human friendly building materials, well thought out architectural solutions, as well as of providing people with mobility problems, with a safe and accessible environment. All these matters are essential to a healthy, supportive social environment and community involvement in sustainable rural landscape space planning, decision-making and defence. Scientific research results provide an important contribution to the future of rural local government administrative territorial development to enhance, restore or create sustainable landscapes, based on a balanced and harmonious relationship between economic, social and cultural needs of the environment.